

הדף היומי

מסכת כתובות - דף ה'

עלון יומי ללומדי הדף היומי ו"ל ע"י מדרשית הדף היומי פ"ת לע"נ גיטל מלכה ע"ה בת ה"ר אשר אנטשיל ז"ל

עיונים על הדף

האם "שבת קודש" הוא זכר או שהיא נקבה?

בגמ' מובאר שהטעם שלא ינשא במוצ"ש שמא שישחט בן עוף. הגירס' לפנינו בגמ', "גזירה שמא ישחוט בן עוף". אולם הביאו תוס' (ד"ה שמא) שהיו גירסאות שגורסים "בו עוף". מובאר בגירסא זו אחזה ששבת מוגדר לזכר. ולכן הגזירה שמא ישחוט "בו" ביום השבת עוף.

ואמרו תוס' אע"פ ששבת היא נקיבה דכתיב "מחלליה מות יומת". אולם כתוב אף לשון זכר "כל העושה בו מלאכה". וכן "שומר שבת מחללו". ונקטו שאף הגירסא שלפנינו "בן עוף" מובנת, שדרך בני אדם לשחוט את העופות הרכין והקטנים שהם בני העוף.

נהגו העולם לקרא שם לנולד או לנולדת ע"ש אדם פלוני או על שם אירוע מסויים. עד שהגמ' ביבמות (כד'): נוקטת שאין צורך לקרא לבן היבם ע"ש אביו המת. (רש"י ע"ה"ת (בראשית לח' ח') "ויאמר יהודה לאונן בא אל אשת אחיך ויבם אותה והקם זרע לאחיו" מברא, והקם זרע הבן יקרא ע"ש המת. ותמה הרמב"ן, מנין לו לרש"י ענין זה, שכן היבם יקרא ע"ש המת. הרי למדנו, אף בפרשת יבום בכי תצא, אין הלכה לקרא לבן היבם ע"ש המת. ומביא עוד ראיה שכן בועז ורות קראו לו עובד ולא קראו לו מחלון). ומצאנו בגמ' בשבת (קלד'): שהגמ' מספרת על רבי נתן, שבא למקום פלוני והגיע לפני אשה שב' בניה מתו מחמת מילה. ובאה עם בנה השלישי מה לעשות בו. וראה שדמו לא נבלע באביריו. ואמר לה להמתין ואח"כ שהתרפא מלו אותו וחי. לאחר שמל רבי נתן את בנה קראה האשה לבנה ע"ש רבי נתן. למדנו מסיפור זה שני דברים הא. שקריאת שם לתינוק זמנו לאחר הברית (בטעם ע"י זרע שמשון פ' בראשית הובא בשמא גרים עמ' קכח). זמן קריאת השם לבת ע"י שם עמ' קלד' וב'. שקוראים ע"ש אדם. וכאן זה היה אף ע"ש אירוע.

בספר כנה"ג (אבן העזר הגהת ב"י סי' קנט סי' קכב) הביא שהיו מקומות שנהגו לקרא לבת שנוולדה בשבת "שבתולה". ע"ש המאורע שנוולדה בשבת. וצריך להבין, לפי אותו מנהג, מה הכרחים לקרא "שבתולה" ולא שבת סתם, לכאור' אף הלכה "שבת" מורה על נקבה כמו שאומרים "שבת המלכה"?? ואולי בזה יש להתבונן אם שבת נקראת מלך בלשון זכר או מלכה בלשון נקבה, שבגמ' מובא בשבת קיט' ועוד, לשון של מלכה. ואילו ברמב"ם כתב (פרק ל' מהלכות שבת) לשון של מלך.

ובספר הליוקטים על הרמב"ם בשם נימוקי המאר"י יצא לדון בדבר זה וכתב ששבת בעצמה נקראת "מלכה" רק ממעמד הר סיני שקיבלו הלכות שבת נקראת בלשון "מלך" ולצאת לקראת המלך מצאנו ולא מצאנו לצאת לקראת מלכה. לכן כתב הרמב"ם לשון מלך. ובה יתיישב אותו מנהג המובא בכנה"ג לקרא "שבתולה" כי "שבת" הוא שם זכר כדברי הרמב"ם. מעתה לפני דברי התוס' אצלנו בסוגיא, שבת מוגדרת בין בלשון זכר ובין בלשון נקבה כפי שהוכיחו מכמה מקומות. ואפשר שלכן אותו מנהג הוציא את זכרון הלידה בשבת בשם הבת דזווקא על השם "שבתולה" ולא "שבת" שאפשר ששם זה מורה על זכר.

מצות אכילה בערב יוה"כ?

הגמ' דנה, אם יש חשש של שמא ישחט בן עוף ולכן לא מתירים להינשא במוצ"ש, אף יוה"כ שחל להיות ביום שני וערב יוה"כ הוא יום ראשון יש לחשוש שמא ישחט בן עוף לצורך מצות אכילה בערב יוה"כ.

מדוע יש מצוה לאכול בערב יוה"כ, עד שדרשו בכמה מקומות בש"ס, תני חייא בר רב מדפתי ועניתם את נפשתיכם בתשעה לחודש וכי בתשעה לחודש מתענים והלא בעשירי מתענין אלא לומר לך כל האוכל ושותה בתשעה בו מעלה עליו הכתוב כאילו מתענה תשיעי ועשירי. מדוע הענין הגדול באכילת יום התשיעי בתשרי?

בריטב"א במסכת ר"ה (ט'): הביא ב' ביאורים. א', כדי שיוכל להתענות יפה ולא יבא לדחות את צום יום הכיפור לכן מצוה לאכול בערב יוה"כ. ב', מביא בשם רבינו יונה שבעצם קדוש היום האלוקינו ומצד הסברא היה צריך לאכול בו מעתים וממתקים כמו בראש השנה אלא שגזירת הכתוב היא לפרוש ביום זה מתאוות ופנונית כדי שיהיה כמלאכים.

ברש"י בר"ה (שם) וביותר מובאר שם בדברי המהרש"א על רש"י, שענין האכילה זה הכנה לצום ונראה שהכוונה שזה כעין מכשיר מצוה שהתורה אמרה אכול בתשיעי כדי שתוכל לצום בעשירי ואז התשיעי אף הוא נחשב לצום. כי זה המטרה של האכילה בתשיעי לצורך הצום. ולכן מובן מדוע התורה כתבה על אכילה בתשיעי בלשון של "ועניתם" ולא כמו בשבת ויו"ט שנאמר לשון של עונג שבת. היות והאכילה היא בתור הכנה לצום. (בשאלה זו דן בצ"ח בברכות ח'). רבינו דוד (פסחים סח') ביאר שהשמחה באכילה של ערב יו"כ להראות ששמח על המחילת העוונות ומתוך כך מראה שאם לא ימחל ידאג ויצטער על העבירות. הרא"ש (יומא פא' סי' כב') באים אנו להראות חובתו של מקום עלינו. כמו אדם שיש לו ילד שעשועים ומצווהו לצום אולם יום קודם מאכילו ומשקהו כדי שיוכל

לסבול. כך הקב"ה מצווה אותנו לצום לצורכינו לצורך מחילת העוונות וכפרתם. ויום קודם מזהיר אותנו לאכול ולשתות.

בשבלי הלקט הביא בשם אחיו רבי בנימין, שענין האכילה להוציא מליבם של צדוקים שהם היו מתענים גם בתשיעי ולא היו דורשים דרשת חז"ל שכל האוכל בתשיעי כאילו התענה תשיעי ועשירי. לכן אנו מקפידים במצוה זו.

מצוות התלויות באו"ז

מדרשתו של בר קפרא ומתנא דבי רבי ישמעאל למדנו כמה צריך אדם להיזהר בכל אחד מאבירי גופו שיעשה רצון קונו. שאם שומע דבר שאינו הגון יכוף אוזנו ולא ישמע וכו'.

בספר החרדים מנה ט' מצוות מהתורה התלויות באו"ז.

א, ב, לימוד התורה, שצוה ד' ללמוד תמיד מכל מלמדיו, תלוי באו"ז עם הלב, שאם לא ישמע לא ילמוד. גם מצות **שמירת התוכחה** תלויה בלב דכתיב (דברים י, טז) ומלתם את ערלת לבבכם. ותלויה נמי באו"ז, דכתיב (משלי ט"ו, לא) אוזן שומעת תוכחת חיים.

ג, ויתד תהיה לך על אוזנך, דרשו בכתובות אל תקרי אוזנך אלא אוזניך, שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון יניח אצבעו באוזנו, ופרש"י אצבעו שהיא שפוייה כיתד, והביאה סמ"ג.

ד, לשמוע קול סופר בראש השנה. **ה, לשמוע אל נביא אמת**, אם יעמוד ויעשה לנו מופת, רק שלא יוסיף ולא יגרע מן תורת משה, שנאמר (דברים יח יט) אליו תשמעו. **ו, לשמוע אל הדיינים** שיעמדו לישראל בכל דור ודור, שנאמר (דברים יז, ט) ואל השופט אשר יהיה בימים ההם.

ז ח ט, מצות התפלה, ומצות **ברכת המזון**, ומצות **ברכת התורה**, דהוון דאורייתא, תלויות גם באו"ז, דהא כתב הרמב"ם (בפרק ראשון מהלכות ברכות), דכל הברכות כולן מצוה שישמיע לאזניו כל תיבה שיוציא מפיו, והסכימו רוב הפוסקים שאם לא השמיע לאזניו לא יצא וצריך לחזור. ואפילו תפלת י"ח שתקנוה בלחש לא אמרו אלא שלא ישמע חבירו, אבל אם לא השמיע אפילו לאזנו לא יצא.

סיכום הדף

נושא היום: בעילה בשבת ובמוצ"ש.

לא יבעול בתחילה בער"ש, משום עושה חבורה. (יתבאר בארוכה בהמשך בעז"ה). **ולא במוצ"ש**, א, לר"י, שמא יחשב את הוצאות הסעודה בשבת. נדחה, מחמת שחשבונות של מצוה מותרין. ב, גזירה שמא ישחוט בן עוף. **ויה"כ שחל בשני לא חוששים** שישחוט בן עוף בשבת לצורך סעודת ערב יוה"כ משום: א, מכין לעצמו בלבד. ב, יש לו שהות לשחוט במוצ"ש. מעתה, אף בער"ש יש לחשוש שמא ישחט בן עוף, ולכן אין נושאים בער"ש.

בתולה נישאת ליום הרביעי, שיקום לבי"ד ביום חמישי. **מוכחה הגמ'** שנבעלת אף רביעי ולא חוששים שתתקרב דעתו על יום אחד. **ועלה תבעל** בשישי חוששים שתתקרב דעתו על יום שני. **רש"י**, **אולם יש מעלה** לבעלה בחמישי שנאמרה בו ברכה לדגים. **ואלמנה ובעלת בשישי** שנאמרה בו ברכה לאדם. **וברכה לאדם עדיף**, לכן נבעלת בשישי ולא בחמישי על אף שנאמרה בו ברכה לדגים. **ועוד**, אם תבעל בחמישי לחחר ישכים למלאכתו, **ושקדו שיהיה בביתו ל ימים נפק"ם**, באדם בטל ממלאכה, או יו"ט שחל להיות בער"ש, שאין צד שילך למלאכה, אולם ברכה לאדם עדיף.

(בדן חשבונות של מצוה המותרים: א, פוסקין צדקה לעניים. ב, הולכים לבית כנסיות ובימ"ד, לפקח על עסקי רבים. ג, וכן על דברים הנוגעים לפיקוד"ד, הולכים לבתי מלכים על עסקי רבים. ה, משדכין על התינוקות. ו, משדכין על תינוק ללמדו ספר ואומנות.)

דרש בר קפרא, חשוב בית המקדש שנבנה ע"י הצדיקים, יותר ממעשה שמים וארץ. **ב**, אם ישמע אדם דבר שאינו הגון, יניח אצבעו באוזנו. **ותנא דבי רבי ישמעאל**, מדוע האוזן קשה והתנוך רך, שאם ישמע דבר שאינו הגון יכופף התנוך ויסתום אוזנו. ורמזו, שאל ישמיע אדם לאוזנו דברים בטלים מפני שהן רכות ונכוות תחילה.

דנה הגמ', האם מותרת לבעול בעילה ראשונה בשבת. **צדדי הספק לשיטה א'**, אם דם **"מפקד פקיד"** היינו כנוס במקומו, וכפותח את הפתח יוצא הדם מעצמו אין כאן חבורה. אולם אם דם **"חבורי מחביר"**, יוצא ע"י חבורה ויש איסור. אף אם **"מפקד פקיד"** יש לדום אם כוונתו לביאה ומותר. או כוונתו לפתח ואסור משום בונה. אף אם לביאה הוא צריך ומותר אולם יש לדון האם הלכה כר"ש שדבר שאינו מתכוון מותר אול הלכה כר"י שאסור. ואף אם כר"י שאסור אולי מקלקל או מתקן אצל הפתח ואסור. **צדדי הספק לשיטה ב'**, אם נאמר שדם יוצא מחמת החבורה ויש לאסור, עדיין יש לדון האם את הדם יש לאסור או להנאת עצמו. אם נאמר הנאת עצמו ודם נאסור מחמת רבי להסתפק בדן אינו מתכוין האם הלכה כר"ש או כר"י. ומא נאסור מחמת רבי יהודה, עדיין יש להסתפק, האם זה דרך קלקול או תיקון. ואף אם זה קלקול, יש לדון האם מקלקל בחבורה פטור או חייב.